

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра екології

Дипломна робота
магістра
з теми «Екологічна оцінка потенціалу органічного землеробства
Тернопільської області»

Виконала магістрантка II курсу,
групи Ecol1-M19z
Спеціальності 101 «Екологія»
Федорів Олена Олегівна
Керівник: Семерня Оксана Миколаївна,
д.п.н., доцент
Рецензент: Федорчук Іван Вікторович,
к.б.н., доцент

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИНЦИПИ ПЕРЕХОДУ ДО ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	8
1.1. Концептуальні основи органічного землеробства.....	8
1.2. Особливості впровадження та функціонування системи органічного землеробства в Україні	14
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	21
2.1. Характеристика території дослідження.....	21
2.2. Методика оцінки ефективності та потенціалу розвитку системи органічного землеробства	25
2.3. Охорона праці та техніка безпеки в надзвичайних ситуаціях.....	29
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЛЕРОБСТВА ЗА ОРГАНІЧНОЮ ТЕХНОЛОГІЄЮ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	32
3.1. Агроекологічна придатність ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь для ведення органічного землеробства...	32
3.2. Актуальний стан та розвиток органічного землеробства в області	41
3.3. Аналіз інвестиційної привабливості земель сільськогосподарського призначення області в системі органічного землеробства	45
3.4. Оцінка екологічного ефекту від впровадження системи землеробства за органічною технологією	48
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМКИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ОРГАНІЧНОГО РОСЛИННИЦТВА	52
4.1. Еколого-організаційні аспекти підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь в системі органічного землеробства	52
4.2. Еколого-економічний механізм стимулювання розвитку органічного землеробства	57

ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

На сьогоднішній день сільське господарство України зазнало низки проблем екологічного характеру. Інтенсивність процесів деградації ґрунтів внаслідок використання застарілих агротехнологій та недотримання фундаментальних законів та правил сільськогосподарської діяльності досягла небезпечного рівня для економічної стабільності та екологічної безпеки держави. А поступовий соціально-економічний розвиток вимагає підвищення рівня продовольчої безпеки, забезпечення населення високоякісними та екологічно безпечними продуктами харчування.

Агропромисловий комплекс є одним з основних у господарстві Тернопільської області, де рілля займає найбільшу частку (96,9%) у сільськогосподарських угіддях. В результаті цього структура земельного фонду регіону є розбалансованою за рахунок невідповідності співвідношень між землями з природною та агрокультурною рослинністю. Стан земель поступово погіршується, в тому числі внаслідок безгосподарного ставлення до землі як ресурсу, максимального залучення земель до обробітку, недосконалої техніки і технології обробітку землі, незбалансованої цінової політики та ігнорування низки природоохоронних заходів. Отож невідкладним і вкрай актуальним на цей час є проведення екологічно-орієнтованих процесів трансформації системи аграрного виробництва в області та країні в цілому. Інноваційним та екологічно безпечним напрямком розвитку агропромислового комплексу є перехід до органічного землеробства.

Саме ці передумови визначили **актуальність** та необхідність здійснення оцінки потенціалу розвитку органічного землеробства у Тернопільській області для подальшої розробки регіональної стратегії раціонального використання земельних ресурсів та оптимізації природокористування в регіоні на фундаментальних засадах органічного

землеробства. На додаток, розкриття питання потенціалу органічного землеробства є важливим для залучення інвестицій у розвиток агропромислового комплексу регіону.

Мета дослідження – оцінка екологічного потенціалу Тернопільської області для розвитку системи органічного землеробства.

У відповідності до поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

1) розкрити концептуальні основи та ключові тенденції розвитку органічного агровиробництва в Україні;

2) дати характеристику території дослідження та обґрунтувати вибір критеріїв, за яким буде здійснюватися оцінка потенціалу органічного землекористування;

3) провести екологічну оцінку потенціалу органічного землеробства у межах Тернопільської області;

4) визначити перспективні напрямки та шляхи подальшого розвитку системи органічного землекористування на території дослідження.

Об'єктом дослідження виступає система органічного землеробства як альтернативний метод господарювання.

Предметом дослідження є агроекологічні та соціо-економічні ресурси Тернопільської області як чинники розвитку органічного землеробства.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації, прогнозування, SWOT-аналіз. Інформаційну базу дослідження складають монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів; звітні дані та аналітичні огляди ДУ «Держґрунтохорона»; публіцистична інформація щодо розвитку альтернативних шляхів землеробства у Тернопільській області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному узагальненні, систематизації та обґрунтуванні наукової інформації щодо перспектив розвитку системи землеробства за органічною технологією у межах окремого територіально-адміністративного регіону.

Практичне значення одержаних результатів. Досліджено сутність та переваги виробництва органічної продукції. Проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку органічного землеробства на прикладі Тернопільської області. Визначено еколого-економічну ефективність впровадження системи органічного землеробства. Проведено SWOT-аналіз органічного землеробства, в результаті чого виявлено основні можливості та загрози, сильні та слабкі сторони його функціонування та розвитку. Практична цінність сформульованих у роботі висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони мають теоретичне та методологічне значення для формування системи сталого землекористування регіону. Даний матеріал може бути використаний як основа для оцінки альтернативних методів землеробства інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році 30.11.2020 р.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження опубліковані у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 67 сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу,

чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 53 найменування.

ВИСНОВКИ

1. Землеробство за органічною технологією полягає у мінімальному обробітку ґрунту та застосуванні ґрунтозахисних та відновлювальних технологій, активному використанні сидератів, внесенні лише органічних добрив, а також повну відмову від ГМО та хімічних добрив, неорганічних засобів боротьби з бур'янами у рослинництві. В Україні розвиток органічного виробництва є перспективним, адже за якісним складом земельних угідь вона посідає одне з провідних місць у світі. На її території зосереджено близько 8% екологічно чистих світових запасів чорноземів та інших родючих ґрунтів. Однак активне та масштабне впровадження органічного землеробства на території держави має труднощі соціально-економічного та екологічного характеру.

2. Екологічну оцінку потенціалу органічного землеробства проведено для території Тернопільської області, у межах якої зосередженні значні площі сільськогосподарських угідь, що активно залученні у аграрне виробництво. В основі методики оцінки потенціального розвитку та ефективності органічного землеробства виступають критерії, що носять екологічні, економічні та соціальні аспекти. Найвагоміші з них включають аналіз динаміки біологізації землеробства, агроекологічну придатність ґрунтового покриву, інвестиційну привабливість території та прогнозований екологічний ефект від провадження органічного землеробства.

3. Враховуючи агроекологічну придатність ґрунтів, сприятливі кліматичні умовами та інвестиційну привабливість органічне землеробство в Тернопільській області має великий потенціал для розвитку, адже лише 0,3% орних земель зайняті під таким видом агровиробництва. Існуючі на сьогодні сертифіковані господарства області, що працюють за органічною технологією, опираються на міжнародний досвід ведення господарства і спрямовують зусилля на підвищення продуктивності власних угідь. На

основі прогнозованої еколого-економічної ефективності у майбутньому буде доцільним поступове збільшення частки площ під органічне землеробство, як мінімум до 5-10 %, перш за все за рахунок державної підтримки та інвестицій. Тому можна стверджувати, що впровадження органічного землеробства є екологічно обґрунтованим та інноваційним шляхом розвитку сільськогосподарського виробництва Тернопільської області.

4. Органічне виробництво є пріоритетним напрямком екологізації сільського господарства Тернопільській області та держави загалом. Досягнення позитивного ефекту можливе за рахунок поступового збільшення площ сертифікованих земель та підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь. Важливими є еколого-економічні механізми стимулювання розвитку органічного землеробства, що включають економічні важелі та стимули, санкції та інші ринкові інструменти. Адже ефективною і рентабельною ця технологія буде лише за умови підтримки виробників екологічно чистої продукції з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артиш В.І. Виробництво органічної продукції в країнах Європейського Союзу / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2014. – №2. – С. 93–96.
2. Бойко В.А. Економіко-екологічна ефективність використання земельних ресурсів [Електронний ресурс] / В.А. Бойко // Тернопіль, 2018. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/32404/1BE.pdf>
3. Брощак І.С. Моніторинг ґрунтів, шляхи покращення родючості та екологічної безпеки земель тернопільської області: монографія/ І.С. Брощак, Р.Б. Гевко, С.С. Никеруй, А.О. Вітровий, Б.І. Ориник, В.Ф. Скаржинський – Тернопіль: Видавн.-поліграф. центр «Економічна думка», 2013. – 160 с.
4. Буга Н. Розвиток біологічного землеробства та забезпечення органічного виробництва сільськогосподарської продукції / Н. Буга, Н. Кулик, Л. Зуякова // Економіст. – 2014. – №2. – С. 27–30.
5. Гармашов В.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О.В. Фомічова // Вісник аграрної науки. – 2010. – №7. – С. 11–16.
6. Гнатенко О.Ф Ґрунтознавство з основами геології: Навч. посібник / О.Ф. Гнатенко, М.В. Капшик, Л.Р. Петренко, С.В Вітвицький. – К.: Оранта, 2005. – 648 с.
7. Гузь М.М. До методики оцінки ефективності органічного землеробства / М.М. Гузь // Ефективна економіка. – 2013. – №11. – С. 18–24.
8. Гуторов О.І. Об'єктивна необхідність пошуку альтернативних систем землеробства / О.І. Гуторов // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: «Полісся», 2013. – С. 20–25.
9. Де в Україні ґрунт найбільше підходить для органічного землеробства (карта) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://api.visicom.ua/uk/posts/organiclandinukr>

10. Дивнич О.Д. Передумови та принципи переходу до органічного землеробства в сільськогосподарських підприємствах України / О.Д. Дивнич // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – №2. – С. 504–509.
11. Дорофєєв О.В. Наслідки впливу інтенсифікації землеробства на екологічну рівновагу навколишнього середовища / О.В. Дорофєєв // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – №4. – С. 136–141.
12. Екологічний паспорт Тернопільської області. – Тернопіль, 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecoternopil.gov.ua/images/OVD/ecopasport2018.pdf>
13. Єщенко В.О. Біологічне землеробство: сутність і умови його ефективного застосування // В.О. Єщенко, В.П. Опришко, С.В. Усик // Вісник Уманського національного університету садівництва. – 2010. – №1–2. – С. 21–27.
14. Жулавський А.Ю. Еколого-економічне обґрунтування спеціальних сировинних зон / А.Ю. Жулавський, В.П. Гордієнко // Ефективна економіка. – 2011. – №10. – С. 46–49.
15. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>
16. Заячук М.Д. До питання становлення органічного землеробства в Чернівецькій області / М.Д. Заячук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2017. – Вип. 633. – С. 174–178.
17. Інспекційний портал. Каталог підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inspections.gov.ua/>
18. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / М.І. Кобець // Проект «Аграрна політика для людського розвитку». Актуальні питання аграрної політики: зб. робіт 2003–2004. – № 11. – С. 106–132.

19. Козловцева В.А. Організаційно-економічні засади впровадження екологічно чистих виробництв в агропромисловій сфері: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища (051 – Економіка)» – Козловцева В.А. – Одеса, 2018. – 286 с.

20. Кузьменко О.Б. Органічне землеробство як фактор євроінтеграції України / О.Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – №3. – С. 151–155.

21. Куліш Л.П. Розвиток конкурентноспроможного органічного виробництва в Україні / Л.П. Куліш // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – №1. – С. 42–46.

22. Лупенко Ю.О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції / Ю.О. Лупенко // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: «Полісся», 2013. – С. 3–9.

23. Малевич Н.Ю. Економічні механізми підтримки розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Інноваційні технології та інтенсифікація росту національного виробництва / Н.Ю. Малевич // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 30 листопада 2017 р. – Тернопіль, 2017. – С. 111–113.

24. Малевич Н.Ю. Інноваційно-інвестиційні засади забезпечення розвитку екобезпечного землеробства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища (051 – Економіка)» / Малевич Н.Ю. – Луцьк, 2018. – 202 с.

25. Мельничук Л.С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств / Л.С. Мельничук // Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2015. – №1 (26). – С. 135–140.

26. Милованов Є. Значення органічного сільського господарства у системі розвитку сільських територій / Є. Милованов // Вісник Львівського національного аграрного університету. – 2018. – №25. – С. 87–95.

27. Міщенко Д.А. Державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Д.А. Міщенко // – Режим доступу: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2018/3.pdf

28. На Тернопільщині активно відроджується органічне виробництво [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.doba.te.Ua/post/51801>

29. Органічне землеробство: максимальний результат без шкоди землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://landlord.ua/foto/orhanichne-zemlerobstvo-maksymalny-rezultat-bez-shkody-zemli/>

30. Охорона праці. Методичні рекомендації для виконання розділу «Охорона праці» в дипломних роботах студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 201 «Агрономія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2309/1/Okhorona_pratsi.pdf

31. Перфілова О.Є. Проблеми та особливості впровадження SWOT-аналізу в практику стратегічного управління вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / О.Є. Перфілова. – 2008. – С. 77–84. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/13_27.pdf

32. Писаренко В.М. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. Сівозміни / В.М. Писаренко // Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Органічне агровиробництво: освіта і наука». 31 жовтня 2019 року, Науково-методичний центр ВФПО. – Київ, 2019. – С. 85–88.

33. Питуляк М.В. Природний агроресурсний потенціал Тернопільської області: структура і особливості використання : автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 «Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів» / Питуляк М.В. – Чернівці, 2003. – 22 с.

34. Питуляк М.В Структурно-територіальна організація земельно-ресурсного потенціалу Тернопільщини / М.В Питуляк, М.М Питуляк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2014. – Вип. 45. – С. 84–91.

35. Підвищення ґрунтової родючості чорноземів степу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.agronom.com.ua/pidvyshhennya-gruntovoyi-rodyuchosti-chornozemiv-stepu/>

36. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2018 році. – Тернопіль, 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecoternopil.gov.ua/images/Stan_dovkillya/reg_dopovid_2018.pdf

37. Результати наукових досліджень підготовлено на основі матеріалів X туру (2011–2015 рр.) агрохімічного обстеження земель сільськогосподарського призначення / За ред. І. П. Яцука // Київ, 2018. – 64 с.

38. Романенко Т.Б. Екологізація сільськогосподарського землекористування як шлях до ефективного органічного землеробства / Т.Б. Романенко // Агросвіт. – 2011. – №14. – С. 45–49.

39. Сенишин О.С. Формування стратегічних напрямів розвитку органічного землеробства в Україні з використанням методики SWOT-аналізу / О.С. Сенишин // Економіка і суспільство. – 2017. – №10. – С. 112–120.

40. Созінов О.О. Агроекологічні основи раціонального використання добрив / О.О. Созінов, М.В. Козлов, М.А. Лапа, Ю.О. Тараріко // Агроекологія та біотехнологія. Збірник наукових праць. – 2006. – С. 77–96.

41. Сокол Л.М. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л.М. Сокол // Екологічна безпека – 2008. – №3–4. – С. 102–109.
42. Сутність та сфера застосування SWOT-аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bakertilly.ua/news/id444448>
43. Сухаревська Д.Д. Екологічне землеробство – шлях до виробництва органічної продукції в Україні / Д.Д. Сухаревська // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – №23. – С. 140–143.
44. Ткаченко А.С. Стан та перспективи органічного сільського господарства в регіонах України / А.С. Ткаченко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2018. – №2. – С. 49–54.
45. Файфура В. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку Тернопільської області / В. Файфура, О. Садовник. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – 2013. – №18. – С. 34–44.
46. Федерація органічного руху України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic.com.ua.
47. Черлінка Т.П. Екологічний стан агроландшафтів Тернопільщини / Т.П. Черлінка, В.М. Чайка // 2012. – С. 247–253.
48. Шашула Л.О. Роль органічного землекористування в економічному забезпеченні раціонального природокористування / Л.О. Шашула // Збалансоване природокористування. – 2014. – №1. – С. 171–177.
49. Шевчук Г.М. Еколого-економічне обґрунтування органічного сільськогосподарського виробництва (на прикладі Рівненської області) / Г.М. Шевчук // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2011. – №4. – Т. 1. – С. 241–252.
50. Шкуратов О.І. Оцінка земель у процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О.І. Шкуратов. // Агросвіт. – 2013. – №24. – С. 13–17.

51. Шпак Г.М. Концептуальні основи органічного землеробства / Г.М. Шпак // Збалансоване природокористування. – 2014. – №1. – С. 161–166.

52. Шумейко О. Органічне агровиробництво України: тенденції розвитку та виклики інституціонального забезпечення / О. Шумейко // Вісник ТНЕУ. – 2016. – №2. – С. 33–42.

53. Яремко З.М. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.